

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NY

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

H. F. RØRDAM og **T. S. RØRDAM.**

PRÆST.

DR. PHIL.

ANDET BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1860-62.

Mariebo Stiftskirke.

Af Professor N. Høyen.

Først i Aaret 1803 fik Lolland og Falster sin egen Bispestol. Til Stiftskirke udkaaredes den anseligste Bygning paa disse Øer, Sognekirken i Mariebo, tæt ved den søndre Sø, i en af vort Fødelands yndigste Egne. Nu staaer den fuldkomment frit, engang var den omgiven af talrige Klosterbygninger, der efterhaanden saa godt som aldeles ere forsvundne, og desto mere iøinefaldende vender den derfor sin brede Forside imod Øst, medens det smallere Chor fremtræder i Vest fra Langhuset. Nu har den kun et lille Spir, som i nyere Tid er blevet opsat paa den østre Gavl, tidligere reiste sig et ikke uanseligt firkantet Klokketaarn ved Chorets Ende, og det stod der endnu i Midten af forrige Aarhundrede.

Det Paafaldende i dens Ydre tillhører den imidlertid ikke alene; Mariager Kirke havde en lignende Form. Ogsaa dens Forside vendte mod Øst, og Taarnet stod i Vest op mod Chorets Slutning. Men den største Del af Langhuset blev nedrevet i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, og kun dets vestlige Del tilligemed Chor og Taarnet staaer tilbage som Vidnesbyrd om vor Fattigdom eller vor Sløvhed.

Da det Særegne ved disse Bygninger forklares af deres Bestemmelse til Klosterkirker, og da de begge havde deres Mønster i Vadstena Kirke, som endnu staaer mellem sine Klosterbygninger, der, om de end for største Delen ere

forandrede eller ombyggede, alligevel have bevaret Spor af den oprindelige Indretning, vil et Blik paa denne, den hellige Birgittes, Stiftelse være nødvendigt, inden vi gaae over til en Betragtning af Mariebo Kirke¹⁾.

Da Birgittes Ben i Aaret 1374 bragtes fra Rom til Vadstena, stod allerede en Del af Klosterbygningerne, saaledes som hun selv havde bestemt det, efter at hendes Orden havde faaet pavelig Bekræftelse; men det fuldstændige Klosterliv synes dog først en halv Snes Aar senere at have taget sin Begyndelse. Søstrenes Antal var fastsat til tresindstyve, og til dem sluttede sig fem og tyve Brødre. Denne Begrænsning af Klosterboernes Tal og især Samlivet af Søstre og Brødre under en Abbedisses Styrelse hørte til det, som gav Salvator-Ordenen dens særegne Charakter. Men dette Samliv kunde ifølge Bestemmelsen aldrig faae det Omfang, som lignende ældre Stiftelser havde, og dets nærmeste Formaal var vel at sikre Nonnerne den præstelige Bistand paa en saa inderlig og uadskillelig Maade som muligt. I Kirken skulde der være tretten Altare, hvis Tjeneste besørgedes af lige saa mange Præster, understøttede af fire Degne, og for at de uforstyrret kunde varetage deres Kald, kom otte Lægbrødre til, som skulde sørge for alt det Fornødne ved Kirke- og Klosterbygninger. Alt var i Begyndelsen høist tarveligt; den første Kirke var kun af Træ, og efter dens Brand (1388) har den følgende ikke udkrævet lang Tid, da den stod færdig til Birgittes Skrinlægning (1393). Den første Juni

¹⁾ Beskrivelsen af Vadstena Klosterkirke i dens nuværende Tilstand støtter sig paa den Skildring og Opmaaling, som Prof. C. G. Brunius har meddeelt p. 78—112 i »Konstanteckningar under en Resa År 1849. Lund 1851.« Med Hensyn til Maalene maa det erindres, at den svenske Fod er lidt mindre end den danske. Den historiske Fremstilling grunder sig paa: 1. Diarium Vazstenense ab anno 1344 ad annum 1545 (Scriptores rerum Suecicarum medii ævi. Tomus I. Upsaliæ 1818). 2) Wadstena Kloster-Reglor. Efter gamla Handskrifter, utgifna af C. F. Lindström. Stockholm 1845. (Samlingen utgifna af Svenska Fornskrift-Sälskapet. Andra Delen. Häft. 1.)

var den Høitidsdag, da Stifterindens Ben indførtes i Kirken som hellige Reliquier; selv under Loftet var den beklædt med Tapeter, og fire Biskopper bare Helgenskrinet, som hensattes paa Høialteret i Brødrenes Chor.

Imidlertid tiltog Ordenen i Anseelse. Allerede i det følgende Aar kunde den sende Brødre til Italien, for at grundlægge et nyt Kloster i Nærheden af Florens, og i den samme Sommer strømmede talrige Skarer til Vadstena, for at bringe deres Offre og nyde godt af det Jubelaar, Paven havde tilstaaet Klosteret paa Dronning Margretes Forbøn. Midlerne bleve nu tilstrækkelige til at omgive Klosteret med den ydre Værdighed, som Stedets Helligdom kunde gjøre Fordring paa, og ved Siden af den gamle Kirke begyndte en ny at reise sig. Men med den nye Bygning, der opmuredes af hugne Kalksten fra Ombjerget, kunde det ikke gaae saa rask fremad som med den ældre, thi Arbeidet var besværligere, Omkostningerne over alt Forhold større. Først i 1405 kunde Brødrene festlig drage omkring Alteret i det nye Chor med Christi Legeme og Helgeners Reliquier, og derpaa synge deres Aftenpsalmer. Det er den samme Chorbygning, som endnu staaer ved Langhusets vestre Ende, men som, for omtrent tredive Aar siden, mistede sit Alter og sine Chorstole, for at indrettes til Forstue, efterat Byen havde faaet Klosterkirken til Sognebrug.

Efterat Choret var fuldendt, synes en Standsning at være indtraadt indtil 1413, da Erik af Pommern besøgte Vadstena. Det var første Gang, at han kom der som Enehersker i de tre nordiske Riger, og han nærede en lignende Ærbødighed for den hellige Birgitte og hendes Stiftelse, som hans Forgængerinde, Dronning Margrete. Ydmyg vandrede han paa sin Fod fra Skenninge til Vadstena, hvor han lovede at fuldføre Kirken, og Aaret efter naaede Langhusets Sidemure deres fulde Høide. Landets Magnater vilde ikke staae tilbage, og de mægtige Piller, som bære

Hvælvingerne, opførtes ved deres Bidrag af velvalgte, smukt tilhugne Kalkqvadre. 1420 begyndtes der paa Hvælvingernes Udmuring; Taget havde man alt begyndt at tække med Kobberplader, men et Par af de dygtigste Mestres døde, og Aarene glæde hen, indtil endelig 1430 hele Bygningen kunde indvies af Upsala Erkebisp i Kongens og Herrerne Nærværelse.

I det Væsenlige staaer Vadstena Kirke uforandret i sit Ydre, kun savner den Klokketaarnet, saaledes som det fandtes ved de to danske Kirker, og det ottekantede Klokkehus med Spir, som senere blev sat paa Rygaasen af Choret, nedtoges 1781. Et fælles Tag løfter sig anseligt over Langhusets trede lige brede og lige høie Skibe, og den østre Forside viser sin store, simple Flade af de blaanende Kalksten uden anden Prydelse end de tre høie Vinduer og de tvende Døre, som føre ind til Sideskibene, thi Hovedskibet har ikke, ligesaa lidt som i Mariebo eller Mariager, nogen særegen Indgang. Denne Anledning til arkitektonisk Pragt er aldeles bortskaaren. Indvendig har derimod meget forandret sig. Høichoret er forsvundet, og Alterpladsen nu henflyttet i den østre Del af Hovedskibet. Af alle de oprindelige Alterborde er der kun to tilbage ved de østligste Piller i Langhuset, og et Par Altertavler staae opstillede som Mærkværdigheder i det nordre Sideskib. Omgangen langs med Væggene i Langhuset og dens otte Fod høie Jerngitter ere sporløst borte, og man maa gjætte sig til, hvor Søstrenes Chor kan have været. Efter Klosterreglen skulde det være i en vis Høide over Gulvet, dog saaledes, at Nonnerne kunde see Monstransen, naar den opløftedes i Høichoret, og høre Præsternes Sang og Messe. Nu findes der i det nordre Skibs Sidemur to smaa Døre, som oprindelig have tjent til Forbindelse mellem Søstrenes Bolig og Kirken, og over den østre af disse Døre synes det tilsvarende Vinduesfag altid at have været blindt. Her formoder man derfor, at Opgangen har været til Søstrenes

Chor, som altsaa skulde have strakt sig over en Del af det nordre Sideskib.

Ifølge Størrelsen og den omhyggelige Udførelse hører denne Kirke til Sverigs betydeligste Mindesmærker, og den Sparsomhed, hvormed arkitektonisk Prydelse er anvendt, den store Simpelhed, som hersker overalt, maa vel nærmest forklares af den Aand, som gaaer igjennem Ordenens Regler. Efter den oprindelige Bestemmelse maatte selv Altrene kun tarvelig være forsynede med Lysestager og hellige Kar, og andet Guld og Sølv maatte ikke findes i Klosterets Eie; thi det skulde ikke samle hverken paa Guld eller Sølv eller dyrebare Stene, men Christi Naade var det Liggendefæ, som de skulde erhverve sig ved uaf-ladelig Tanke, Bøn og Lovsang. Saa alvorligt som dette var udtalt af Stifterinden, og det endog i Frelserens Navn, saa vanskeligt var det alligevel at overholde denne Stræng-hed, som stréd mod hele Tidens Aand. Hvorledes kunde man modstaae Lysten til at omgive den canoniserede Bir-gittes Reliquier med den Glands, som Kirken hævdede om slig en Helligdom? Paa hendes nye Helgenskrin (1412) var der ogsaa anvendt mere end 400 Mark rent Sølv. Den dybe Ærbødighed, hvormed kronede Hoveder og fremmede Prælater nærmede sig til Vadstena, det fromme Sind, hvor-med de tilbøde deres kostelige Gaver, gjorde Fristelsen endnu mere uimodstaaelig. Men med det voxende Liggendefæ fulgte ogsaa Angsten for at miste det, og for at faae et trygt Gjemmested, indrettedes der, endnu før Aarhundredets Midte, et hvælvet Lønkammer under Stenbroen i Søstrenes Gaard. Saa aldeles havde man glemt Forbudet mod over-flødigt Guld og Sølv, saa smigret følte man sig ved Besiddelsen af disse gyldne Kongekroner, disse dyrebare Dronningesmykker, disse funklende Helgenskrin — en eneste Guldtafle med tvende Reliquier vurderedes til 270 Guld-stykker — at de bleve fremlagte til Skue i Brødrenes Re-ctorium, da Karl Knudsen var der i Besøg, og Præsterne maae være blevne helt overraskede, da denne Fyrste be-

breidede dem, at de, med Fare for deres Sjæle, saaledes havde handlet mod Birgittes Forskrift¹⁾.

Som det gik med Forbudet mod Guld og Sølv gik det med Bestemmelsen om Altrenes Antal. Der skulde kun være tretten i denne Kirke, men i Klosterets Dagbog opregnes efterhaanden nitten Altre. Et af disse og, som det synes, et af dem udenfor Reglen, var helliget til Marias Moder, S. Anna, stiftet og rigt udstyret af Dronning Philippa. Erkebispens i Upsala indviede det 1427, altsaa tre Aar før Kirkens fuldstændige Indvielse, men han gjorde det ogsaa kun paa den fromme Dronnings indstændige Begjæring.

Klosterbygningerne vare opførte af Mursten. Den Del, som omfattede Søstrenes Boliger, laa Nord for Kirken og sluttede sig mest til Langhuset; Brødrene boede sønderpaa, og deres Bolig laa i Nærheden af Choret og Sacristiet. I rummelige Sale samledes man til Møder og til de fælles Maaltider; Klostertugten kom først ret tilsyne i Cellerne, som laa adskilte hver for sig, da Dørene kun førte ud til den fælles Gang; Pladsen i dem var indkneben og Daglyset faldt saa sparsomt ind, at disse Rum i vore Dage vilde kaldes umenneskelige, selv i en Straffeanstalt²⁾. Og dog beboedes de af Nonner, som ofte hørte til Landets rigeste og fornemste Slægter, og dog herskede i denne Orden ingenlunde den barske Strænghed, som i nogle af de andre. Man finder endnu Spor af Varmerør i Væggene mellem de forskjellige Kamre, og dette oplyses end fuldstændigere ved Tegningen af Mariager Kloster i Resens Atlas, hvor Ovnpladsen angives, hvorfra Varmerørene udgik. Særegen for Vadstena Kloster synes den Maade at have været, hvorpaa

¹⁾ Kongen sigtede til Udtrykkene i det attende Kapitel i Birgittes Klosterregler. Vadstena Kloster-Reglor, p. 77.

²⁾ Ifølge Brunius, p. 104—5, dannedes enhver Celle af et Rum, som holdt 6 svenske Fod i Bredden og 15 Fod i Længden. Det havde kun een Vinduesaabning, 6 Tommer bred og 12 Tommer høi.

Søstrene maatte skrifte. De stode i en hvælvet Gang udenfor den nordre Side af Choret og betroede sig her til deres Skriftefædre gennem smaa Glugger, indenfor hvilke Præsterne sad i selve Choret¹⁾.

Klosteret har havt det Held, at dets Dagbog eller Erindringsbog (diarium s. memoriale Vazstenense) er bleven bevaret. Den er for en stor Del ført samtidig, og den gaaer fra Klosterets Stiftelse lige til dets Ophævelse. Det er gennem den, at vi Aar for Aar kunne følge Bygningens Gang og med større Sikkerhed bestemme visse Dele af Kirkens Indre. Den Maade, hvorpaa en saadan, tilsyneladende saa strængt afsluttet, Stiftelse kom i Berøring med det ydre Liv og den mangfoldige Virksomhed, som derved sattes i Bevægelse, fremtræder ved dens Hjælp i et klarere Lys; men vi opdage tillige, hvorledes Alt blev paa det Nøieste knyttet til Klosteret og dets Vedtægter. Mellem dets Lægbrødre var der dygtige Stenhuggere, Tømmermænd, Smede, Kobbersmede, som udhamrede Pladerne til Taget, Glarmestere, som forstode at støbe Glasset til Ruderne, »saa at man ei behøvede at købe det i dyre Domme af de Verdslige.«²⁾ Vare disse Mestere og Forstandere for Værkstederne end ikke altid optagne i selve Klosteret, saa stode de alligevel i nært Forhold dertil. Jæppe Bekare, af adelig Slægt og kyndig i Bygningsfaget, var en af de saakaldte Brødre udenfor Klosteret, og efter Prælaternes Bestemmelse ledede han Bygningsarbeidet indtil sin Død (1404). Da Murmester Thyrgil, Klosterets Tjener, døde i Upsala, hvor han arbejdede ved Kirkebygningen, blev hans Lig ført tilbage og begravet paa Klosterets Kirkegaard (1430). Mester Suno, som fuldendte Kirken og levede flere Aar

¹⁾ Det er vistnok disse Glugger, som der sigtes til i Klosterreglerne, hvor der siges, at Søstrene skulde skrifte ved »vindöghan«, og disse »vindöghan« skulde være saa rummelige, at Guds Legeme og Kalken kunde rækkes igjennem dem. W. Kloster-Reglor, XXII Capit.

²⁾ Diarium V. Aar 1404. p. 117.

efter, anføres ved sin Dødsdag med stor Berømmelse, ligesom hans Moder længe i Forveien omtales som en from Kvinde. At Bygmesteren maatte holde sig til en vis Forskrift, som Abbedissen bestemte, fremgaaer tydelig af det, der fortælles om Tagets Ombygning (1455—61). Da bleve Kirkens Gavle og dens Klokketaarn betydelig forhøiede, men Mester Øwidh fulgte heller ikke Klosterets, »men Kongens, de Adeliges og andre vise Mænds Raad«. ¹⁾ Den høiere Reisning, som Kirken dengang fik, er sikkert bleven henregnet til det »hoffærdige« Bygningssæt, ²⁾ der i Birgittes Regler agtes for ligesaa brødefuldt, som at rane fra de Fattige. Hvorvidt imidlertid Chorets Henlægning i Vest har været en Følge af en særegen Klosterbestemmelse, eller af tilfældige Omstændigheder ved Byggepladsen, maa her staae uafgjort; men den blev efterfulgt i begge Salvators-Klostrene i Danmark.

Medens der i Vadstena var sørget saa godt for alt, hvad der vedkom Bygningerne, stod det derimod meget tarveligt til med alt det, som henhørte til Kirkens Udsmykning med Maleri- eller Billedhuggerarbeide. Undtages det nye Skrin til Birgittes Reliquier, som var udført i Stockholm ³⁾, saa hengaaer der en lang Aarrække, inden vi finde noget Altersmykke omtalt. Da Erik af Pommern, formodentlig dengang han var tilstede ved Kirkens Indvielse, skænkede to gyldne Kroner, stillede han flere Betingelser for sin Gave, blandt Andet, at St. Annas Alter, som hans afdøde

¹⁾ Diarium V. Aar 1455. p. 173.

²⁾ »Abbatissan skal oc vita ath om hon later byggia flere hws æn there san vidherthorft wtkræfuer som byggia j Klostreno ælla oc ath hon later byggia högfærdogh hws, thet skal ræknas henne swa stor Synd som hon hafde röuat mæd øfuervælle Kost oc Klædhe af mynom fattikom mannom.« Wadstena Kloster-Reglor, p. 76.

³⁾ Tvende Brødre af Bjelkernes Slægt, Dattersønner af den hellige Birgittes Søster, havde bekostet dette Skrin. Det var alt begyndt 1408, af Sten Bentson, Sverigs Riges Marsk, men han døde samme Aar og blev begravet i Vadstena. Broderen Thorir Bentson, Uplands Lavmand, lod det derpaa fuldføre. Diarium V. p. 131.

Dronning havde stiftet, skulde smykkes med en Gruppe, der forestillede Marias Kroning. Men vi have ingen Vished om, at de tvende Figurer ere blevne udførte, og i ethvert Tilfælde kom denne Anledning fra Kongen, ikke fra Klosterets Bestyrelse. Selv Høialteret synes ikke at have havt nogen Altertavle før 1442, da det indviedes til St. Peter. Efter-som Alteret havde været i Brug siden 1405, maa denne Beretning vel forstaaes om en Ombygning ¹⁾, hvorved det fik den Tavle, som 1521 blev ombyttet med en ny, skænket af den fromme Præst Niels Amundsen og hans Venner. Ingen Guldsmed, Maler eller Billedhugger omtales, kun en Søster, Anna Clausdatter, død 1454, nævnes som en Mesterinde i Udsyning; og naar endelig en Broder Gerard optages (1487), der roses som en god Maler, saa er det en Fremmed, en Tydsker. Imidlertid omtales kort før og efter Midten af det femtende Aarhundrede ikke mindre end 16 Altere, som bleve indviede, og ved et Par af dem nævnes udtrykkelig Billeder, og henimod Slutningen af samme Aarhundrede, da Birgittes Datter, Catharina, ogsaa ophøies til Helgen (1489), gjøres der flere prægtige Reliquieskrin, og paa Alteret opstilles hendes Billede; her behøvedes altsaa Konstnere. Men Klosteret greb til det samme Middel, som de rige Hansestæder ved Østersøen saa ofte benyttede, det lod Konstværket komme andetsteds fra. I Nederlandene stod Konsten dengang i den frodigste Blomstring, og i mange af de tyske Rigsstæder manglede det ikke paa Værksteder, hvor Konsten dreves fast som en Vindskibelighed, og hvis Frembringelser havde en rivende Afsætning og gik langveis baade mod Nord og Øst. Derfra ere vel ogsaa de tvende Tavler komne til Vadstena, som i Særdeleshed omtales: den til Birgittes Alter, som opstilledes 1459 og kostede 600 lybske Mark, og Catharinas Billede,

¹⁾ Om Birgittes Alter anføres fuldstændigt, at det paa ny blev opmuret og indviet 1459, da det fik den prægtige Altertavle. Diarium V. p. 177.

som betaltes med 100 rhinske Gylden. Den ene af de gamle Altertavler, som Kirken endnu bevarer, og i hvis Midte Birgitte throner næsten i Legemsstørrelse, er efter al Sandsynlighed den, som engang prydede hendes Alter, selv om den senere skuldé have skiftet Plads ¹⁾).

Da Erik af Pommern i Mai 1413 besøgte Vadstena og lovede at fuldføre Kirken, gav han tillige det Løfte, at stifte et Kloster til Marias og Birgittes Ære paa Lolland. Dronning Margrete havde allerede ved et Mageskifte faaet Skjemminge af Jens Grim, for der at grundlægge et Kloster, da det Skin, som saaes der om Natten, jo tydede hen paa, at dette Sted vilde være velbehageligt for Christi Moder. Nu skrede i Løbet af de næste halvtredie Aar Forberedelserne saa rask fremad, at Prioren i Vadstena med tvende Brødre kunde tage over til Lolland og grundlægge det nye Kloster, som blev kaldt Mariebo, og hvis Navn altsaa, som ved de fleste af Salvator-Ordenens Stiftelser, strax forkyndte, til hvis Ære det var viet. Efter fuldbragt Gjerning vendte Prioren tilbage, og det nye Kloster fik en varm Beskytter i Roskilde Bisp, Peder Jensen Lodehat. Han modtog ikke alene paa det hæderligste de Søstre og Brødre, som paany sendtes over fra Sverig, men han skænkede tillige Mariebo en kostbar Gave, et Bæger, som havde tilhørt den hellige Birgitte, og som blev anvendt til Reliquiegjemme. Han døde i samme Aar (13de October 1416), og hans Bortgang beklagedes meget i Vadstena. ²⁾

Endskjøndt vi ikke have noget Vidnesbyrd desangaaende, kan det alligevel ikke omtvivles, at der ved Klosterets Grundlægning alt har staaet en foreløbig Bygning til Gudstjeneste, og at der har været sørget for, at Klosterlivet kunde begynde og det fastsatte Antal af Søstre og Brødre blive optaget. Brødrenes første Prior, den fornemste Geistlige næst

¹⁾ Brunius beskriver den fuldstændigt p. 93—95; men han antager, at det er den nye Altertavle (1521) til Hovedaltret. Dette var imidlertid indviet til S. Peter, ikke til S. Birgitte. Diarium V. p. 160.

²⁾ Diarium V. p. 136—38.

Abbedissen, men som i denne Orden kaldtes den almindelige Skriftefader (confessor generalis), var en anseet Præst fra Vadstena, Peter Johansen, den Samme som havde formaaet de svenske Stormænd til at bekoste de prægtige Piller i Moderklosterets Kirke, òg han forestod Prioratet i Mariebo til sin Død (1427 ¹). Hans Efterfølger Johannes var saa anseet ved Ordenens Generalmøde i Vadstena (1429), at han betragtedes som den Ypperste af alle Brødrene, som der samledes. ²) Disse Kjendsgjæringer tale tilstrækkelig for, at Mariebo maa have været i en frodig Opkomst, især naar man tillige sammenligner dem med de Klager, som indløbe fra andre Steder, hvorhen Vadstena havde sendt Aflæggere. At man imidlertid strax efter Grundlægningen har været betænkt paa at opføre anselige Bygninger, derom vidner det mærkelige Brev, som Kongen og Lunds Erkebisp udstedte 1417, og hvori Christus, den hellige Birgittes Brudgom, selv indføres talende: »Jeg vil nu lade hele Verden opføre et Kloster til min Moders Ære, paa det at Synd og Ondskab maa blive formindsket. Jeg begjærer derfor en Hjælp af Menneskeheden til at opbygge dette Kloster, ikke at jeg er fattig og trængende, thi jeg er en Herre over alle Ting, men paa det at Eders Redebonhed maa blive aabenbar for Andre. Derfor, hvo der er kommen til Skjelsalder og har foresat sig at leve ugift, det være sig en Jomfru eller Ungkarl, skal give en Penning gangbar Mønt. Iligemaade de, som leve i Enkestand. Men hvo der er gift, skal give to Penninge, een for sig og een for sin Kone, til min Moders Klosters Ophbyggelse. Forældre, som have Børn paa 16 Aar, skulle ogsaa for hvert af samme give en Penning, paa det at Kjærlighed og Lydighed kan blive formeret i dem.« ³)

¹) Diarium V. p. 146.

²) Diarium V. p. 148.

³) Pontoppidan ann. eccl. dan. II. 514.

En Opfordring, der var saa aldeles i Tidens Aand, kunde ikke forfeile sin Virkning; men den Indtægtskilde, som satte Abbedissen istand til at begynde paa en, efter Forholdene hertillands, saa anselig Bygning, som den endnu staaende, blev ikke ved at strømme lige rundelig; den udtørredes efterhaanden, og en Standsning indtraadte. Da lode syv Cardinaler i Rom (1446) udgaae et Afladsbrev til Enhver, som vilde række en hjælpsom Haand til Jomfru Marias og Birgittes Kirke i Mariebo, hvis meget store Stenbygning for ikke længe siden var grundlagt og begyndt, men endnu ikke bygget færdig eller fuldendt, og som udkrævede meget Arbeide og megen Bekostning.¹⁾ Sporene af den indtraadte Standsning opdages endnu let, omtrent midtveis paa Langhuset. Udvendig blive de kjendelige ved Murstenenes forskellige Farve, den vestre Del har dem lysere, den østre mørkere. Indvendig opdager man dem ved at lægge Mærke til den gennemgaaende Forskjel, som findes saavel i Ledsføjningen som i Høideforholdene. Disse Forskjelligheder mødes i de tvende Piller, som udgjøre det fjerde Par fra den østre Gavlmur. I disse Piller svarer den ene Halvdel til det Parti af Bygningen, som er opført af de mørkere Sten, den anden Halvdel til de lysere, og Forskjellen fortsættes ovenpaa Hvælvingerne i de Piller, som der tjene til at støtte det svære, brede Tag. Men denne Forskjel er imidlertid ikke saa stor, at den forudsætter nogen langvarig Standsning af Bygningsarbeidet, eller indfører nogen Forandring i Stilarten. Naar vi nu erindre, at i Vadstena Kirke var Choret den Del, som først blev færdig, og at saa kunde ogsaa Gudstjenesten begynde i den nye Bygning, saa maa vi indrømme Sandsynligheden af, at Choret i Mariebo og den dermed sammenhængende Del af Langhuset, som er opført af de lysere Sten, maa betegne den Del af Bygningen, til hvis Fuldendelse der opfordredes

¹⁾ Pontoppidan ann. eccl. dan. II. 516.

i det ovennævnte Afladsbrev, og at vi derimod i Bygningens følgende Afsnit med de mørkere Sten see Brevets Virkning. Hele Kirken maa have staaet fuldendt ikke længe efter Aarhundredets Midte; thi i den Begjæring, som Christian den 1ste sendte til Paven (1468) om at erholde Bekræftelse paa alle de Indulgenser, som Klosteret tidligere havde været i Besiddelse af, taler han ikke et Ord om Bygningens Trang, men ytrer blot sin Frygt for, at dersom hans Begjæring ikke blev opfyldt, da vilde Iveren for Kirkens Tjeneste afkøles og aftage; medens han derimod i den Bøn, som han samme Aar indsendte om pavelig Understøttelse til Mariager Kloster, udtrykkelig nævner den store Trang der er til at faae den nye Kirke og Klosterbygningerne færdige, da Indtægterne kun vare faa paa Grund af de urolige Krigsaar. ¹⁾

Mariager Kirke var altsaa den yngste, skjønt Klosterets Stiftelse maa have været samtidig med det i Mariebo. Der findes Lavhævd paa en af dets Eiendomme fra 1412. Senere voxede dets Besiddelser stadig, da flere af den jydsk Adel bare stor Godhed for det, og Erik Ottesen af Rosenkrandsernes ansete Familie endog indgav sig deri. Da Reformationen kom, forsvandt Munkelivet hastig, derimod beholdt Søstrene i Mariebo og Mariager deres Boliger i længere Tid, men i Kirken indførtes luthersk Gudstjeneste, og under den nye Styrelse kunde disse protestantiske Jomfruklostre ikke trives; de bleve derfor hævdede, og den verdslige Syssel, som alt var flyttet ind i Brødrenes Huse, drog nu ogsaa ind i Søstrenes Kamre og Sale. Vadstena Kloster forvandlede til Kaserne, til Tugthus og til Lægehus for en væmmelig Sygdom. De danske Klostre tog Avlsbruget i Besiddelse, og i Mariager indrettedes Svinestien der, hvor Nonnerne havde havt deres Bolig. Det var en Forandring fra den Tid, da Lægfolks Besøg kun modtoges saa at sige paa Klosterets Dørtærskel, da man vel hilsede paa Kongen med Festlighed — Christoffer af Bajern og Dorothea

¹⁾ Pontoppidan ann. eccl. dan. II. 646—47.

mødtes paa Vadstena Kirkegaard med Helgenskrin i Spidsen for Præsternes Tog — men da selv de kronede Hoveder kun med Vanskelighed fik Lov til at komme længer ind i Præsternes Bolig end i Spisesalen.¹⁾

Den Forandring, som foregik med Gudstjenesten i den lutherske Kirke, tillod alligevel paa mange Steder, at Erindringer om Katholicismen bleve skaanede og bevarede til vor Tid, og dette gjælder især om flere af vore Kathedraler. Med Klosterkirkerne omgikkes man som oftest ikke nær saa skaansomt; hvormange af dem ere ikke blevne rent ødelagte eller yderlig mishandlede. Som et Exempel, der oplyser Lysten til at udslette ethvert Spor af Klosterlivet, tjener den Vanskelighed, som vi nu have ved at gjøre rigtig Rede for Nonnechoret. Herved forstaaes det Sted, hvor Søstrene i deres Klosterkirke samledes for at deltage i Gudstjenesten, navnlig naar Messen holdtes for Høialteret. Naar Birgittes Regel bestemmer, at dette Chor skal indrettes oppe under Taget (Loftet),²⁾ da tyde disse Udtryk vistnok hen paa den lave, beskedne Kirke, som havde foresvævet den fromme Qvinde; i den høiere, anselige Bygning ville de svare til hvad der ellers kaldes Pulpitur, naar man herved forstaaer et friere, rummeligere Stade, sammenbygget med Kirken, ikke vore smaalige, ophængte Træpulpiturer. Dette var ikke noget Særegt for Birgittes Klostre, det var en almindelig Indretning i Kirkerne ved Nonneklostre, og i Udlandet kunne vi finde disse Stader i den modsatte Ende af Høichoret, der hvor vi ere vante til at see Orgelet; men de kunne have en saa lang Udstrækning, at en Del af

¹⁾ Diarium V. 1446. p. 162. Paa sin »Eriksgata« kom Christoffer alt i 1442 til Vadstena og var dengang baade i Brødrenes Kloster og i Søstrenes Refectorium. Men han bekræftede da alle Klosterets Privilegier, skænkede det nye, og blev, ifølge sin Bøn, optaget som Broder, »litteras fraternitatis peciit et accepit.« Diarium V. p. 158.

²⁾ »Oc Systrana Koor skal vare vppe vndi thakino tho swa at the magen see gudhz likama oe hōra tidhagærdh j Kirkionne«. Wadstena Kloster-Reglor. X Cap.

Hovedskibets Gulv derved overhvælves, og det Samme kan være Tilfældet med det ene af Sideskibene. Hos os staaer endnu Nonnernes Chor i St. Johannes Klosterets Kirke i Slesvig, og i Oxholm Kirke, som har hørt til Nonneklosteret paa Øland i Limfjorden, findes der tydelige Spor til denne Indretning. Da dette Chor væsenlig var beregnet paa, at Søstene, usete bag ved dets Gitter, kunde være tilstede ved Altertjenesten, behøvede det selv intet Alter; imidlertid maa det i Vadstenas ældre Kirke have havt et saadant, da en Abbedisse der blev indviet 1422, men efterat den nye Kirke var fuldendt og indviet, nævnes det ikke tiere. Vi have ovenfor omtalt, hvor man formoder, at Søstrenes Chor har været i Vadstena; i Mariebo synes der ikke engang at være Spor til Gisning, medmindre vi ville antage, at det har været paa den nordre Side af Omgangen, den Side altsaa, som stod nærmest i Forbindelse med Søstrenes Bolig. Denne ikke brede, aabne Gang, som følger langs med Sideskibenes og Forsidens Vægge og bæres af lette Piller og flade Buer, der høre oprindeligt med til Bygningen, er løftet lidt mere end fire Alen over den nuværende, forhøiede Gulvflade, og krones af et Trægitter, der, hvis det ikke hidrører fra Nonnernes Tid, dog kan give os en Forestilling om, hvorledes de ubemærkede her kunde samles bagved dets Forhæng. Menigmand kalder endnu denne Gang »Lækteren« (Pulpituret), og i Mariager, hvor den fandtes aldeles paa samme Maade, hed det, »at Munkene der havde siddet.«¹⁾ Vi tør imidlertid ved denne Gisning ikke overse, at Gangen, som har Døre udad baade paa Østsiden i Hovedskibet og i de vestre Ender af Sideskibene, ogsaa kan have tjent til en Forbindelse mellem Kloster og Kirke, hvor man selv under Gudstjenesten i Stilhed kunde færdes; i Vadstena kan denne Gang, der, som det synes, ikke var hævet over Gulvet, blot have havt et saadant Øiemed. I Udlandet finde vi lignende Gange baade i Kloster- og Sogne-

¹⁾ Danske Magazin, VI. p. 237.

kirker. I det ældgamle Nonnekloster i Essen bevarer Kirken endnu Levninger af en saadan Gang, men som aabenbart kun har tjent til Forbindelse mellem Nonnechoret i Vest og Høichoret i Øst; i Freybergs Domkirke og i Fruekirke paa Torvet i Halle minde Omgangene paafaldende om den i Mariebo, kun at de ere høiere og prægtigere og i disse Bygninger indførte som et ophøiet Stade til Menighedens Brug.

En lignende Usikkerhed som den om Nonnechoret synes ogsaa at have hersket med Hensyn til Høichoret, men her giver dog Vadstena-Klosterets Dagbog en fastere Grund at staae paa. Den Tidsfølge, hvori den angiver Kirkebygningens Fremgang, den Nøiagtighed, hvormed den gjør Langhusets Indretning kjendelig fra Chorets, kan ikke lade nogen Tvivl om, at Høichoret laa i Vest i den fremspringende Chorbygning. Her stode ogsaa Chorstolene, indtil man gjenembrød den vestre Slutningsmur, for der at skaffe Kirken en Hovedindgang. Det var i dette Chor, at Hovedalteret stod, indviet, ifølge Birgittes egen Anvisning, til Apostelen Peter; her læstes Høimessen, her indviedes Søstrene, og saa stor var Stedets Hellighed, at Ingen, som ikke var kronraget, fik Tilladelse til at træde indenfor det Gitter, som aflukkede Choret fra Langhuset. Det bemærkes udtrykkelig som et Brud paa Ordensreglerne, at Kongen, Carl Knudsen, var tilstede i Høichoret, da hans Datter optoges mellem Nonnerne.¹⁾ Men denne Hellighed maatte vige for den nye Lære. I Vadstena stod det forladt; i Mariebo blev det overladt til Nonnerne, som i Frederik den Andens Tid maatte høre Bebreidelser af Odense Biskop, fordi Jomfruernes Chor var opfyldt med Helgenbilleder, som de tilbade. I Mariager, hvor Søstrene dog først uddøde henimod Slutningen af det femtende Aarhundrede, glemte

¹⁾ Hans Datter Birgitte blev indviet til Nonne med fire andre fornemme Jomfruer 20 Septbr. 1455. In harum consecratione facta est transgressio clausuræ. Nam primo Dns Rex Carolus coronatus intravit chorum fratrum etc. Diarium V. p. 172.

man saa hurtig dets Betydning, at man, et Par Menneskealdre senere, kaldte det »Domkirken«, uagtet man havde en Erindring om, at Munkene der havde holdt deres Bønner, og at der havde været et Alter. ¹⁾ Den lutherske Guds-tjeneste kunde imidlertid ikke undvære et Chor, men dette henlagdes i den østre Ende af Langhuset, hvor eet eller flere af de katholske Altre sikkert ogsaa havde staaet, og i Vadstena opsatte man der den erkekatholske Altertavle, som flyttedes fra Byens Sognekirke, da denne blev ned-revet; en kirkelig Tankeløshed, som der heller ikke hos os savnes Exempler paa. Det Besynderligste skete imidlertid i Mariager. Da Taarnet, som for en stor Del var indbundet i Chorets Slutningsmur, endnu var bevaret, saa blev Hoved-indgangen lagt derigjennem, og man tog den Beslutning at anvende Choret, der havde omtrent en femte Del af hele Kirkens Længde, til Langhus. Men hvortil skulde man nu bruge det gamle Langhus, med en Længde af 83 Alen og en Brede af 47 Alen? Det var jo aabenbart altfor stort til den daværende Menighed, og det simpleste vilde derfor være at nedrive det deraf, som var overflødigt. Som sagt, saa gjort, de tre Fjerdedele af Langhuset faldt virkelig for den oekonomiske Iver. Nu stod den sidste Fjerdedel tilbage; man lukkede dens østre Side, til hvis Midte et usselt lille Chor blev tilbygget, man tog den høie Hvælving ned, og indlagde i dens Sted et fladt Gibsloft i en Høide, som kunde svare til Hvælvingen i Choret, og i de tvende Stumper af Sideskibene, der nu figurere som Korsfløie, og saaledes fik man i Aaret 1788 det store, unyttige Skrummel af en katholsk Klosterkirke omdannet til en pæn, lille luthersk Korskirke, som ovenikjøbet ikke længer forargede Nogen ved at have Choret i Vester.

Vi have hidtil betragtet Indretningen af disse tre Kirker, men selv i hele Stilen hersker der en saa stor Overensstemmelse, at Moderkirken ogsaa i denne Henseende

¹⁾ Danske Magazin, VI. 237.

maa have udøvet megen Indflydelse. Uligheden mellem deres Størrelse er ikke saa stor, at den paa nogen Maade kan komme i Betragtning, og de øvrige Uligheder hidrøre dels fra det forskjellige Bygningsæmne, dels fra den Frihed, hvormed de forskjellige Mestere bevægede sig, ofte i een og samme Bygning, dels fra de forandrede Tidsforhold, eftersom Mariager Kirke er saa meget senere, at den tidligere Strængthed var opgivet selv i Vadstena; men Hovedtrækkene ere de samme. Ingen af dem har Taarn paa Forsiden eller Dør til Hovedskibet eller Tværskib mellem Langhus og Chor, ingen af dem har Høikirke, de høre alle tre til hvad man i Tydskland, maaskee noget vilkaarlig, har givet Navn af Kirkehal.

Den anseligste af disse Bygninger er unegtelig den i Vadstena. Den breder sig mægtigst med sine Mure af store, smukke Qvadersten, men dens Simpelhed har, ikke engang indvendig, tilstedet en rigere Udfoldning af den gothiske Stil end den, der findes i de andre to Murstensbygninger. Mariager optog dens Grundplan; ¹⁾ Langhusets tre Skibe havde omtrent ligestor Brede, og fire ottekantede Piller skilte, tilligemed fire Vægpiller, Hovedskibet fra dets Naboer i Nord og Syd. Men i Høiden afveg den fra sit Mønster. Her gik ikke, som i Vadstena, den samme Høide gennem Langhus og Chor, men Hovedskibet løftede sig omtrent femten Alen op over Sideskibene, og disses Hvælvinger vare derimod ligesaa høie som Chorets. Denne Sænkning af Chorloftet i Modsætning til Hovedskibet havde Mariager tilfælles med nogle af de største gothiske Kirker i Tydskland. Der var endnu en Enkelthed, hvorved den skilte sig til sin Fordel fra Moder og Søster, den havde ikke de tvende Døre til Sideskibene paa den østre Gavl-mur, men paa den nordre og søndre Side af Langhuset, dog helt op mod Øst.

¹⁾ See Beskrivelsen af den, som den stod ved 1752, i Danske Magazin, VI. p. 236—38.

Abbedissen i Mariager har ikke været bange for at høre Dadel for sin »Hoffærdighed«, da hun tillod, at Hovedskibets Vægge reistes saa høie under Hvælvingerne, at de ligesom dannede en Høikirke, rigtignok uden Vinduer og uden at kunne opdages udenfra. Men de Murflader, som nu kom tilsyne over de lavere Sidebuer i Hovedskibet, kunne ikke have staaet aldeles nøgne, de maatte dog have deres Ensformighed brudt og oplivet ved en eller anden Prydelse, f. Ex. ved en Anvendelse af flade Blindinger af forskellige Former og symmetrisk sammenstillede, saaledes som vi kunne see det efter en mindre Maalestok i St. Peter i Nestved eller i Kjøge Kirke. I Krogene ved Gjordbuerne kan have været smaa Søiler, som tilsyneladende bare Hvælvingssribberne, noget lignende var allerede anvendt i Vadstena. Men samle vi nu disse Enkeltheder til et Billede, saa faae vi et rigere, mere pynteligt Indtryk, end vi skulde have ventet i en Birgittiner Kirke. En saadan Forestilling er imidlertid ikke ubeføiet; det, som endnu staaer tilbage af det Oprindelige, hører til det smukkeste Murstensarbeide, vi have fra Middelalderen, og for omtrent 30 Aar siden kunde man rundt omkring i Mariager finde Brudstykker af arkitektoniske Prydelser af brændt Ler, som havde været i den nedbrudte Kirke. Tre saadanne Stykker med et Christushoved vare dengang benyttede til Udpyntningen af en Grotte i det nye Anlæg.

Mariebo Kirke har den mindste Udstrækning, men den er trods al Mishandling den fuldstændigst bevarede af disse tre Bygninger. Den simple Alvor, som afpræger sig helt igjennem den, kan imidlertid ikke taale at miste noget af det, som giver den sin kirkelige Karakter, og det er først efter at have erholdt det Berøvede tilbage, at den kan vise sig i hele sin Eiendommelighed. Forsiden er bred, men en Tilvæxt af Jordsmonnet paa halvanden Alen over dens Grundlinie gjør den endnu bredere og overskærer begge Dørene saa uheldig, at man snarere falder paa, at de danne Nedgangen til en Kjælder end Indgangen til en Kirke. Gavlenes glatte Flader

behøvede den trinformede Kroning, som formodenlig er nedtagen, da man ved Tagets Istandsættelse opførte den nye karakterløse Gesims over Langsiderne og beklædte Taget med de almindelige, formløse hollandske Teglsten. Det var kun en daarlig Erstatning, at man flikkede et uheldigt lille Spir øverst til den østre Gavl, medens man samtidig afstumpede den vestre under et Valmtag, og aldeles dækkede Chorslutningen med et lignende. I en Bygning som denne, hvor Prydelsen er anvendt saa sparsomt, hvor en smykkende Ledføining er bleven ene de Partier forbeholdt, der i Særdeleshed hæve det Hele, som Piller, Buer, Vinduer, der burde man allermindst skæmmet Vindueskarmene ved Indmuring, og borttaget Stavene af formede Sten, som foroven afsluttedes i nette Buer, men hvoraf nu blot enkelte Stumper ere tilbage. Træder man ind i Kirken, saa skjules endel af Pillernes Fødder i den forhøiede Gulvflade, og i Stedet for at Blikket uhindret skulde glide hen mellem Pillerne op til Alteret, standses det nu af et hæsligt Bindingsværks Skillerum, som gaaer fra Gulvet op under Hvælvingen og aflukker Langhusets sidste Pillefag samt Choret fra den øvrige Kirke. De andre Mishandlinger lade sig til Nød undskylde med, at de ere en Virkning af Tiden og af Fattigdom; det oversteg alt Kræfterne tilbørlig at vedligeholde Tag og Fag. Fattigdom øver altid et svært Tryk, sløver Sands og Følelse, og at den i høi Grad har været tilstede, seer man strax deraf, at Kirken ikke engang har havt Raad til at bekoste et Fodstykke til det Brystbillede af Marmor, som saa smukt bevarer den ærværdige Biskop Rasmus Møllers Træk. I Mangel af et Fodstykke, hug man et Hul i den ene af Pillerne og puttede Bissens Arbeide derind. Men Fattigdommen er ikke tilstrækkelig til at forklare hint Skillerum, den oplyser i det Høieste, hvorfor det blev af Bindingsværk og ikke af Grundmur; til at reise det maatte der en god Slump Raahed, understøttet af en ængstelig og smaalig Synsmaade for det Kirkelige, thi ellers maatte man dog let kunne begribe, at Orgelet

var langt bedre opstillet i den østre Del af Hovedskibet, at Choret var et slet Sted for Stiftsbibliotheket, men den rette Plads for Alteret, og at det ingenlunde var et Angreb paa den retroende Kirke, om det her stod i Vest.

Det Særegne ved de tre Birgittiner Kirker, at de have Choret i Vest, er alt bemærket. Dersom Mariebo Kirke havde været den eneste, som var os levnet, saa havde vi med al Rimelighed kunnet forklare det af Pladsen, hvorpaa den ligger, da Jordsmonnet begynder at skraane ned mod Vandet, der hvor Choret staaer, saa det maatte opføres paa en Underbygning. Vi bør desuden ikke glemme, at det var en Klosterkirke, at Søstrene vare den rette Menighed, Brødrene dens Præster, og at man, idet Klosterbygningerne af andre Hensyn lagdes nærved Søen, saa godt som blev tvunget til at aabne Adgangen til Kirken for Processioner og Lægfolk paa dens østre Side. En saadan Tilsidesættelse af Kirkens Orientering er desuden ingenlunde saa sjelden; vi behøve blot at see os lidt om i Kjøbenhavn for at finde flere Exempler derpaa (Slotskirken, Holmens Kirke, den ufuldendte Marmorkirke), og vi kunue forfølge disse Undtagelser op i en langt ældre Tid, selv den ærværdige St. Peter i Rom har Choret i Vest. De kirkelige Fordringer paa, at det udelukkende skal være i Øst, stilles derfor, og vel allermindst i et luthersk Land, ingenlunde som noget saa Ufravigeligt, at man i Mariebo ikke skulde taale en Undtagelse derfra. Først naar Skillerummet bliver nedtaget og Choret indsat i sin oprindelige Værdighed, kan Bygningens Indre fremtræde i sin fulde Betydning, og man vil da kunne føle det Storladne i dens Helhed, saa tarvelig den end er udstyret i det Enkelte.

Under Udviklingen af den gothiske Stil bleve de Bredeforhold mest yndede, som gave hvert af Sideskibene Hovedskibets halve Brede og Sidebuerne mellem dettes Piller en dertil svarende Aabning. Ethvert af Hovedskibets Hvælvingsfag fik, som en Følge heraf, en langagtig firkantet Form, hvis smalle Sider laa i Syd og Nord, medens derimod Side-

skibenes Hvælvinger bleve kvadrate, eller strakte deres lidt smallere Sider i Øst og Vest. I meget store Kirker kunde Hovedskibets Brede gjentages tre Gange, men da fordobledes Sideskibenes Antal, og Forholdene bleve altsaa de samme. Imidlertid kom ogsaa andre Forhold til Anvendelse, især efter at Bygmestrene begyndte at føle sig som fuldkomne Herrer over den Constructions-Maade, som de anvendte, og vi finde allerede i det trettende Aarhundrede Kirker, hvor alle tre Skibe ere lige brede. Sidebuernes Aabninger komme da ofte, om ei altid, til at svare til denne Brede; Pillerne blive derfor færre, de kvadrate Forhold gjøre sig gjældende helt igjennem, ogsaa i alle Hvælvingsfagene. Man kan let danne sig en Forestilling om den forskjellige Virkning, som opnaaes ved denne Forskjel i Forholdene. I det første Tilfælde vil den i Særdeleshed udgaae fra Hovedskibet; selv om Sideskibene ere ligesaa høie, tjene de blot til at understøtte hint, og Øiet føler det især, naar det seer op til den mægtige Spænding, som dets Hvælvning har i Sammenligning med Sideskibenes. I det sidste Tilfælde udgaaer Virkningen fra hele Langhusets Udstrækning, gjennemkrydset af de forskjellige Pillerækker; de mere aabne Sidebuer lade Forskjellen mellem Længde- og Brede-Forholdene blive mindre iøinefaldende, og det Hele bliver til en stor og prægtig Sal eller Hal, hvis udstrakte Loft støttes af Piller. Saa storladent som dette Syn kan være, vil denne Hal alligevel aldrig kunne frembringe den mere sluttede Virkning, som fremkommer ved Langhusets kraftigere Fremtræden, hvorved Choret ogsaa kommer til at gribe mere ind i det Hele, og endnu større bliver Indtrykket, naar et Tværskib (Kors) kommer til. Da dette i Reglen har Brede og Høide som Hovedskibet, bryder det de lange Sidelinier, og denne Brydning i Forbindelse med den Lysstrøm, som falder ind fra de store Vinduer i begge Tværskibets Ender, skiller paa en mere slaaende Maade mellem Chorets Helligdom og Langhuset, Menighedens Samlingsplads.

Ingen af vore tre Kirker har noget Tværskib, og de ligne i saa Henseende mange af Tydslands anseligste Kirkebygninger, især fra det femtende Aarhundrede. Mariebo skiller sig igjen fra de to andre og slutter sig til den Classe af Bygninger, hvor de smallere Sideskibe underordne sig for det bredere Hovedskib. Ikke fire, men syv ottekantede Piller staae her til Høire og Venstre; ikke fem, men otte Sidebuer aabne sig her i Syd og Nord ind til Sideskibene, hvis Vinduer ligge nærmere end i Vadstena og Mariager, og derfor lade Lyset kraftigere spille ind under Hovedskibets Hvælving. Denne, hvis Fag svare i Antal til Sidebuernes, og fortsættes med samme Brede og Høide i Chorets tvende Fag, faaer derved en Rigdom, en Afvexling og en Lethed i sin Virkning, som den hverken naaer i Vadstena eller kunde opveie i Mariager ved sin mere opløftede Høide. Sammenligner man i det Indre den senere østre med den tidligere vestre Halvdel af Langhuset, bliver man let vaer, at den sidste har noget mere Pynteligt. Ikke alene Ribberne, men ogsaa Gjordbuerne have et tilspidset Snit, medens disse danne simple, firkantede Flader i den østre Del; Sidebuerne have en rigere Ledføining, og denne udmærker sig, saavel i Buerne som i Vindueskarmene, derved, at de afstumpede Hjørner ikke have en ret, men en noget udhulet Flade, hvorved der fremkommer et finere Spil af Lys og Skygge. Sidevæggene have smaa spidsbuede Blindinger med afrundede Hjørner, for at bryde og smykke Murfladerne mellem Vinduerne. Dette mere Pyntelige falder bort i den østre Del, som derimod har faaet Erstatning i de noget rankere Forhold og den lidt større Høide, som er bleven Pillerne og Gjordbuerne til Del. Det samme stjerneformede Mønster gaaer igjennem alle Hovedskibets Hvælvingfag, medens Sideskibene dækkes af simple Krydshvælvinger; men Ribberne ere, i den østre Del af Hovedskibet, aldeles glatte, uden nogen Ledføining. Med al den Simpelhed er deres Udgang fra Pillernes Hoveder og deres

Sammenstilling med Gjordbuerne tiltalende for Øiet, navnlig mod Øst, hvor disse Enkeltheder bedst ere bevarede.

Ved at gjøre Sideskibene smallere undgik Bygmesteren i Mariebo at give Taget en saa svær Brede, som det maatte have paa de to andre Steder. Ved at give Langhuset flere Hvælvingsfag og følgelig flere Piller, erholdt han et større Antal Støttepunkter, som han forlængede ovenover Hvælvingerne og sammenbandt med Buer. Saaledes fremkom ligesom en ny Hal oppe under Taget med tre Gange, der svare til Skibene nedenunder. Heri minder Mariebo altsaa om Loftet over St. Stephans Chor i Wien. Det er disse Arcader, som kraftigt understøtte det store Tag, og som man har forsømt at anvende i Vadstena, hvorfor Taget der ogsaa var brøstfældigt en Snes Aar efter at Kirken var indviet. I Mariager opnaaede Bygmesteren en lignende Fordel ved at forhøje Hovedskibet, men da han enten ikke kunde eller ikke turde forsyne dette Parti med Vinduer og lade det vise sig udvendigt, opnaaede han heller ikke de Fordele, som en saadan Høikirke kunde have givet hans Bygning.

Særegent for disse Birgittiner-Kirker er ogsaa de brede eller trykkede Forhold, som især komme frem i det Ydre. Naar vi i Mariebo fradrage det tilvoxede Jordsmon, ville de lodrette Ydermure endda vise sig som lave i Forhold til hele Bredden, naar vi betragte den forfra, og seet fra Siden vil den store Tagflade have noget Trykkende. Det Samme er Tilfældet i Vadstena. At dette Indtryk bliver saa paafaldende, ligger imidlertid i den Tarvelighed, hvormed disse Bygninger ere udstyrede; thi den gothiske Stil har oftere behandlet saadanne Forhold paa en Maade, at derved noget Rigt og Majestætisk er fremtraadt. Sammenligne vi Mariebos Forside med Domkirkens i Milano, saa ere Grundforholdene omtrent de samme, men i Milano er den store ensformede Flade heldigt opløst i mindre Partier, som samle sig til et pragtfuldt Hele, og Gavlens lange, skraa Linier afbrydes af Murstivernes bestandigt voxende

smækre, fine Spir. Betragte vi Børsen, rigtignok en verdslig Bygning, men hvis Princip er aldeles gothisk, om end dens Udsmykning tilhører Renaissancen, og hvis Grundforhold ogsaa ligner dem i Mariebo, og betragte vi den saaledes, som den stod for en tredive Aar siden, ukrænket i sit Ydre, saa see vi, at de store Opgange til Hoveddørene og den Rigdom, hvormed disse ere omgivne, samler hele Virkningen om dem, og drager Øiet hen til den anseligste lodrette Høide, som gaaer igjennem Gavlspidsen. Langsiderne i Mariebo vilde ikke føle Trykket af det store Tag, som iøvrigt toner saa smukt med sin røde Farve over Søen, dersom det havde Gavle over Sideskibene, saaledes som St. Stephan i Wien, der ved deres Hjælp søger at skjule det uhyre Tag, som med sit brogede Teglmønster seer ud som prægtigt Telt. Endnu heldigere har man brudt Børsens store Tagflade med kneisende, prydede Gavle.

Der er endnu et Træk, som ikke bør forbigaaes, det er den Mangel paa Symmetri i Forsidens underste Del, den tomme, tætte Murflade, som man støder paa der, hvor man venter at finde Døren til Hovedskibet. Det er Tilfældet baade i Vadstena og Mariebo. Cistercienserne vilde ikke have Taarne paa Forsiden, det var dem allerede en for verdslig Prydelse; Birgittinerne vilde ikke engang taale, at den smykkedes med en Hovedindgang, som om de derved vilde betegne deres Afslutning fra Verden. Kalde vi nu Birgittes Advarsel imod et hoffærdigt Bygningssæt tilbage i vor Erindring, og anvende vi den paa de her omtalte Forhold, saa opstaaer let den Formodning, at denne nøgne Fremtræden af den overlegne Brede er benyttet til at give den anselige Bygning et Ydmygheds Præg, som var i Stiftelsens Aand. Det, som, alene seet fra æsthetisk Standpunkt, kunde bebreides som en Feil, faaer saaledes, betragtet i sin historiske Sammenhæng, Gyldighed som et betydningsfuldt Træk, der ikke bør udviskes; vi blive herved opmærksomme paa en strængere kirkelig Synsmaade for Bygningskonsten, som gjorde sig gjældende ikke alene i det tolvte, men selv i det femtende Aarhundrede.

I Tydskland kalder man Kirker, som de her omtalte, Kirkehaller, for ved denne Benævnelse strax at antyde, at de enten slet ikke have nogen Høikirke, eller dog ikke have den fuldstændig, at altsaa Hovedskibet slet ikke eller kun i et ringe Forhold løfter sig over Sideskibene, og at det, selv med tilstrækkelig Høide, dog ikke er forsynet med Vinduer. Imidlertid savner denne Benævnelse historisk Grund, thi, med eller uden Høikirke, danner Kirkebygningen ligefuldt en stor Hal, og i begge Tilfælde stammer den fra Romernes Pragtsale i Paladser og Thermer og fra deres Børs- og Dom-Haller (Basiliker). Menigheden behøvede et stort Rum til sine Forsamlinger, og det fandtes i Bygninger som den classiske Basilica, den kongelige Hal, der hentede sit eget ældgamle Stamtræ fra Grækenland og Ægypten. Men i Stedet for verdslig Færd flyttede nu christelig Andagt ind i den; den bevarede vel Navnet, men det hentede sin Betydning, ikke fra Herskerens, men fra Guddommens Majestæt. Det var ikke Bygningens Stil, men dens Indretning og Betydning, som forandredes. Det var Alterets Helligdom, som nu indviede Stedet, ikke en keiserlig Billedstøtte; det var Evangeliets Forkyndelse, som nu lod sig høre, ikke Dommerens Fortolkning af Loven; det var Billeder af den hellige Skrift, som nu talte til Øiet, ikke hedensk Symkolik eller profan Historie. Men Bygningsformerne vare de samme, thi vel formaaer Architekturen uimodstaaelig at bevæge Sindet i forskellige Retninger, men de Stemninger, den vækker, have altid en vis Almindelighed, de komme først til at gjøre det mere særlige Indtryk ved Skulpturens og Maleriets Fremstillinger og ved det Liv, som rører sig indenfor og udenfor dens Mure.

Efterat de overleverede classiske Former gennem et langt Tidsløb vare forvanskede og forandrede af de nye Folkeslag, som havde taget den gamle Cultur i Arv, og da den saakaldte gothiske Stil i det tolvte og trettende Aarhundrede udviklede sig, bevaredes endnu bestandig flere af den gamle Basilicas Grundtræk, men hele det arkitektoniske

Udtryk var blevet nyt, selvstændigt, den bar den Stammes Præg, af hvis Tanke og Følelse dets Træk vare udsprungne. Træde vi ind under den gothiske Høikirkes Hvælvinger, da gribes vi af den Magt og Høihed, som throner der; vi glemme hele det vidtløftige og indviklede Støtteværk, som bærer den udenfra, de ranke, smækkre Piller forsvinde fast for Øiet mellem de brede, høie Vinduer med deres brogede, gjennemsigtige Farver, og det Hele løfter sig i Veiret som et straalende Paulun.

Men ved Siden af Høikirken, hvis dristige Udvikling vi maae søge i Frankrig og Tydskland, fremtraadte ogsaa den anden Form for Kirkerne, som nu kaldes Kirkehallen. Det var imidlertid ingen ny Form, den stammede ligesaavel som Høikirken fra den classiske Old, og i Triers ærværdige Domkirke kunne Mærkerne endnu paavises fra den Tid, da den som en romersk Sal havde tre lige høie Skibe. Fra det ellefte, tolvte Aarhundrede kunne vi paavise lignende Former ved Loire i Frankrig og i dette Lands sydlige og vestlige Egne; vi kunne finde dem i Tydskland mellem Rhin og Weser, og fra den romanske Stil gik den over i den gothiske. Cathedralen i Poitiers, fra første Halvdel af det trettende Aarhundrede, dækker sin anselige, smukt udstyrede, tredelte Sal med eet Tag, og lukker den mod Øst med Gavlmurens uhyre Fløde. Men Frankrig foretrak bestandig Høikirkens Form. I Tydskland derimod blev Elisabeth-Kirken i Marburg et Mønster for Kirkehallen, som vandt stor Udbredelse. Det samme Land, som i Kølln og Strasburg havde reist saa colossale og dristige Høikirker, saae i Løbet af det fjortende, femtende Aarhundrede denne Form næsten aldeles fortrængt af Kirkehallen. Den Omstændighed, at den sidste ikke behøvede den vidtløftige og kostbare Anvendelse af Murstiver og Sprængbuer, som Høikirken krævede, har vel ikke været uden Indflydelse.

Det særegne, høitidelige Indtryk, som Høikirken gjør, kan Kirkehallen ikke fremkalde allerede af den Grund, at dens Hovedskib i Belysningen staaer tilbage for Sideskibene.

Den kan frembringe en dyb, alvorlig, rolig, klar Virkning, men den faaer aldrig det Opløftende som Høikirken, der samler det mægtige, ovenfra strømmende Lys i Bygningens Midte. Indenfor sit Raaderum kan den derimod lade Virkningen spille med mere Afvexling end det er muligt for Høikirken. Gaa ned i Lunds eller Viborgs Kryptkirker, hvor dyb Alvor møder Dig under de lave dæmrende Hvelvinger; eller træd ind i Cordovas Domkirke, og føl det grændseløse, anelsesfulde i denne Skov af Søiler. Besøg saa de lysere, gothiske Kirkehaller i Tydskland og læg Mærke til den forskjellige Aftoning, der kommer frem i Virkningen, eftersom Sidegangen og Hovedskibet ere af ens eller af forskjellig Brede, Sidebuerne mere eller mindre aabne, Hvelvingerne løftede lavere eller høiere i Veiret af Pillerne. Den store Indflydelse, som Tydskland havde paa vor kirkelige Kunst i Middelalderen, gjør det muligt selv i vor Fattigdom at finde Exempler paa denne forskjellige Aftoning. Choret i Aarhus Domkirke gjør sin slaaende Virkning ved den Lethed, hvormed Lyset fordeler sig under de høie Hvelvinger, mellem de ranke Piller. Endnu pynteligere er Choret i St. Peter i Slesvig, men det udfolder sig ikke saa frit, og dog hvilken Forskjel mellem dets smækkreere Former og den storladne Brede, som gjør sig gjældende i hele Langhuset. Den mægtige Gavlmur, som nu danner Forsiden, minder ved sin store Flade om Mariebo, men den var fra Først af kun bestemt til en midlertidig Lukning af den ufuldendte Bygning, og den er bleven staaende. Unegtelig staaer dette Langhus i Storladenhed over det i Mariebo, men man føler, at Hovedskibets særegne Former og Forhold i Piller og Sidebuer neppe kunne være oprindelig paatænkte, snarere maae være en Følge af en Ombygning, som ikke har udslettet alle Sporene af et ældre Anlæg i romansk Stil. Mariebo Kirke kan ikke maale sig med det Storladne i Slesvig, eller med det Lette, Dristige i Aarhus, men den har et Fortrin fremfor dem begge; den er, trods smaa Afvigelser i Enkelthederne, af

een Støbning helt igjennem; en rolig klar Samstemning er udbredt over det Hele. Uagtet Forholdene ikke ere trykkede, bærer det Indre alligevel Præget af det eiendommelige, man kunde kalde det Ydmygheds, Udtryk, som saa særlig betegner Vadstena og Mariebo. Sammenligner man Langhusets Forhold i Mindens Domkirke, en af de tyske Kirkehaller, hvor Bredeforholdene ere stærkest udtalte, da løfter dette sig endda mere.

Mariebo Kirke deler Skæbne med andre af vore mærkeligste Bygninger fra Middelalderen, den er for stor til sin Menighed, dens Menighed for fattig til at vedligeholde den. Da Byen ved Ildsvaade havde mistet sin Sognekirke, fik den Klosterkirken til Erstatning, men Stiftelsens rige Midler havde Regeringen brugt, og den store, tomme Kirke blev snart til en altfor tung Byrde. Hvorledes man afhjalp denne Byrde i Mariager, er allerede omtalt; saa vidt er det endnu ikke kommet i Mariebo, men Kirken er mishandlet og i en meget forfalden Tilstand, og Byen og Stiftet have neppe de tilstrækkelige Kræfter til ene at istandsætte og vedligeholde den paa en sømmelig Maade. Det er allerede et Skridt fremad, at Regeringen har den Overbevisning, at en Kirke, som denne, ikke maa betragtes blot som Byens eller Stiftets, men som hele Landets Eiendom. Det er kun ved at fastholde og følge denne Synsmaade, at vi kunne frede om de faa betydeligere Mindesmærker, som ere os levnede fra Middelalderen. Et Lands offentlige Monumenter ere som dets synlige Historie, og hvo kunde vel nænne, i en Tid som vor, at lade disse talende Vidnesbyrd synke i Grus, eller skamskænde dem? Vi have i disse Dage reist et Hædersminde for en af vore navnkundige Mænd, men det vilde være et daarligt Tegn, dersom vi samtidig vedbleve med at vise Ringeagt for de Monumenter, der burde staae som ukrænkelige Bautastene over Forfædrenes fromme Færd.
